

УДК 94:314.15:271.222(470+571)-86»16»

Олександр Панарін

СТАРООБРЯДНИЦЬКА МІГРАЦІЯ НА СТАРОДУБЩИНУ ТА ВЕТКУ

У статті розкривається проблема міграції російських старообрядців на території Стародубщини та Ветки. Визначаються причини старообрядницької міграції, особливості переселення до цих районів та утворення осередків компактного проживання старовірів. Характеризуються старообрядницькі поселення регіону та своєрідність їх виникнення. Особлива увага приділяється визначенню основних напрямків міграції старообрядців та прослідковується поступова зміна міграційних центрів. Показуються взаємостосунки старовірів із місцевою владою та населенням.

Ключові слова: старообрядці, старовіри, міграція, Стародубщина, Ветка.

Етноконфесійна палітра України формувалася упродовж тисячолітньої історії розвитку нашої Батьківщини. Від історичного для всіх східних слов'ян хрещення Русі Володимиром Великим і до сьогоднішнього дня на теренах України знайшли прихисток представники багатьох релігій та вірувань, ортодоксальних віровчень та різноманітних сект. Без сумніву, панівною релігією серед населення України було і залишається християнство, у його східній обрядовій формі – православ'ї. На превеликий жаль, власне православна громада на території України впродовж більш ніж трьох століть не була єдиною, що особливо негативно впливає на події українського сьогодення.

Ця стаття присвячена недостатньо висвітленим сторінкам історії російського старообрядництва – міграції старообрядців на території Ветки та Стародубщини. Завдання статті полягає у з'ясуванні особливостей переселення старовірів на Ветку та Стародубщину, встановленні характерних рис міграційних процесів та визначенні причин, що призвели до появи старообрядців в цьому регіоні.

За останні роки зацікавленість у вивченні історії старообрядництва лише зростає. Це підтверджується збільшенням наукових праць та досліджень з цієї теми. Варто відзначити, що серед досліджень немає окремої праці, присвяченої переселенню та міграції російських старообрядців. У той же час історіографія дослідження старообрядництва помітно примножується. Деякі автори у своїх роботах, хоча і побіжно, проте торкаються теми старообрядницької міграції в окремі регіони. Перші наукові розвідки, присвячені міграції старовірів, проведено ще у XIX ст. [1–2]. Основні напрямки старообрядницької міграції коротко окреслено С. Зеньковським у праці «Русское старообрядчество» [3]. Вивчення історії старообрядництва в Україні започатковане наприкінці минулого століття [4]. Сьогодні все частіше з'являються дослідження, присвячені регіональній історії старообрядницького руху, здійснюються спроби визначити місце старообрядництва у соціально-економічній історії окремих територій [5–8].

Джерельна база з цієї теми представлена значним, але в той же час, достатньо різноманітним комплексом матеріалів. Особливість дослідження старообрядництва в цілому та міграційних процесів старообрядців зокрема, полягає у незначній кількості джерел власне старообрядницького походження. Такі документи не часто потрапляли до архівів, а власних архівів не створювали – з міркувань безпеки. Основний масив джерел із вивчення історії міграції прихильників дореформеного православ'я представлений офіційними документами державних органів та пануючої церкви. Документи, присвячені старообрядництву північних земель, зосереджені у Центральному державному історичному архіві України в м. Києві. Серед опублікованих джерел важливе місце посідають видання: «Полное собрание законов Российской империи» [9], «Собрание постановлений по части раскола» [10], «История министерства внутренних дел» М. Варадінова [11].

У другій половині XVII ст. на території Північної Гетьманщини з'являється православне населення, віровчення та церковний чин якого помітно відрізнялися від місцевої церковної традиції. Це були перші старообрядці, або як їх тоді іменували офіційна московська влада – «розкольники». А вже наприкінці XIX ст. ревнителі давнього православ'я проживали в усіх українських губерніях Російської імперії, ставши невід'ємною частиною історії України [12, с. 132–133].

Міграційні хвилі старообрядців на території України умовно складаються з двох періодів. Перший період: з 60-х рр. XVII ст. – до середини XVIII ст. Він характеризується жорстоким гонінням, переслідуванням та винищенням прихильників дореформеного православ'я на їх батьківщині. Другий період: з середини XVIII – до кінця першої чверті XIX ст. Період упродовж якого урядова політика Російської імперії робить ставку на заселення старообрядцями південних земель, що поступово включаються до складу держави. Особливість цього періоду полягає у поєднанні

добровільного переселення з примусовим заслання на розбудову інфраструктури приєднаного півдня. Упродовж XIX ст. саме державна політика була визначальною у формуванні старообрядницької міграції на українські землі. Власне міграційні процеси старообрядців не були однорідними упродовж всієї історії цього явища. Кількість переселенців у різні роки то зменшувалася, то значно зростала. Такі зміни у характері міграції були спричинені політикою уряду та безпосередньо пов'язані із відношенням до прихильників дореформеного православ'я.

Церковні собори, що відбулися у Москві у 1666–1667 рр. остаточно поділили Православну Церкву на новообрядницьку та старообрядницьку. Прихильники останньої були проголошені розкольниками та переслідувалися державою та пануючою Церквою, піддавалися жорстоким покаранням за свої погляди. Прагнучи зберегти віру предків та власне життя, «розкольники» переселялися подалі від центру держави. Серед перших віддалених місць, куди скерували свої погляди старообрядці були й українські землі [3, с. 84].

Еміграція жителів Московської держави на північноукраїнські землі розпочалася ще задовго до 1667 р. і цей міграційний напрямок був добре відомий. Під час вибору територій для поселення емігранти, крім суто практичних міркувань, керувалися й певними моральними установами. Вимушені втікати з рідних місць, старообрядці мали у своїй уяві образ краю, який вони шукали. Особлива увага, очевидно, приділялася есхатологічним настроям. Місцевість мала бути недоступною «антихристу та його слугам» – царю та урядовцям. Можна припустити, що місцева козацька старшина не виглядала в очах старообрядців «слугами антихриста» [13, с. 52]. Прихильники давнього православ'я, що прийшли на українську Стародубщину не були радикальними у своїх поглядах, тому контакти з місцевою владою вважалися прийнятними. Свою роль у пошуках нової домівки відіграла і схожість природнього середовища та місцевих кліматичних умов з тими життєвими реаліями, які старообрядцям довелося покинути.

Стародубщина сприяла усамітненому та недоступному для сторонніх очей проживанню – ліси, болота та інші природні перешкоди виступали захистом від втручання у традиційний життєвий уклад старовірів. У разі небезпеки, старообрядці могли перетнути розташований неподалік кордон та сховатися на території Речі Посполитої [14, с. 71–79].

Перша згадка про переселенців-старовірів на півночі козацької держави датується 1669 р. Саме тоді дванадцять московських купецьких сімей на чолі зі священником Кузьмою заснували на території Стародубського полку слободу Понурівка. Ці емігранти з Московського царства складають першу хвилю міграції старообрядців на територію України [15, с. 84–89]. Вказані землі тоді знаходилися на прикордонні, що робило цей край зручним місцем для укриття від переслідувань [16, арк. 1–6]. Селилися тут таємно, незаконно, але своєю працею отримували від козацької влади краю дозвіл на поселення і господарську діяльність [17, с. 181–183]. Серед найбільш відомих старообрядницьких поселень регіону виділяють: села Клинець, Святськ, Климово, Митьківка, Єліонка, Воронок, Лужки, Зибка та інші посади, населені майже старообрядцями [18, с. 133]. Посади ці були засновані переселенцями у XVII та XVIII ст.

Заснування старообрядницьких слобод на Стародубщині пов'язано із місцевою козацькою старшиною. Саме на її землях, після надання відповідного дозволу, засновувалися поселення старообрядців. У цей час розкольники могли оселитись на землях Стародубського козацького полку лише з відома та згоди стародубського полковника, адже лише він мав право роздавати полкову землю для поселення [19, с. 553–569]. Так, поселення Деменка, Злинка, Зибка, Климова та Митьківка виникли у рангових маєтках стародубських полковників. Осадні листи їм надано Семеном Самойловичем, Михайлом Миклашевським та Іваном Скоропадським [13, с. 50]. Іншою була ситуація у Чернігівському полку. Слободи – Добрянка, Ардонь та Свяцька засновувалися на монастирських землях. Перша – Чернігівського Іллінського монастиря, дві інші – Києво-Печерської лаври [20, арк. 131]. Взаємини місцевого православного духовенства та старообрядців заслуговують окремої уваги. Зокрема, у 1677 р. єпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський Лазар Баранович повідомляв про конфіскацію та повернення стародруків переселенцям. Єпископ був учасником собору 1666–1667 рр. і підписав акти, які засуджували розкольників. У своїй єпархії він дозволяв старообрядцям селитися навіть у церковних володіннях, не влаштовуючи у відношенні до них жодних утисків. На монастирських землях діяли пільги для переселенців. Вони звільнялися від оподаткування та сплати повинностей від одного – до п'яти років [13, с. 51]. Осадження слобод на землях Києво-Печерської Лаври відбулося з дозволу архімандрита Афанасія Миславського (1710–1715 рр.). Поселенці отримали пільги на вісім років, після чого мали надати святій обителі «денег золотих сто доброї монети, пуд меду и лисицу». З його ж дозволу осаджено слободу Свяцька, яку заснували вихідці з Великого князівства Литовського [21, с. 84–88].

Місцева влада також ставилася до переселенців терпимо та поблажливо. Загалом, до стрілецького бунту 1682 р. поселення прихильників дореформеного православ'я не носили

масового характеру. Проте саме цей район до кінця XVII ст. стане одним із найбільших центрів старообрядницької міграції.

Масове переселення старовірів на Стародубщину розпочалося у 1684 р. та тривало до 1710 р. Збільшення кількості емігрантів безпосередньо пов'язано із хованщиною та реакцією, що поширилася після придушення повстання. Московські урядовці не залишили старообрядців у спокої навіть на козацьких землях. За часів правління царівни Софії, коли ненависть до старообрядців лягла в основу знаменитих «12 статей» [22, с. 419–422], розпочалося переслідування стародубських старовірів. Московський уряд зажадав від гетьмана І. Самойловича вжити репресивних заходів проти старовірів, що втекли на козацькі землі. Ним видано відповідну інструкцію щодо затримки старообрядців що проживали на цих територіях. У зв'язку із цим частина священників та паства була вимушена перейти за кордон Речі Посполитої – до Великого князівства Литовського та оселитися на території Ветки. Власне І. Самойлович, виконавши царську вимогу та вигнавши старовірів зі слободи Понурівка, видав старообрядцям осадні листи на заснування слобод Деменка, Єленка та Шеломів [13, с. 48–54].

Значне збільшення міграційної хвилі старообрядців на українських землях наприкінці XVII – на початку XVIII ст. пов'язано із видачою місцевою владою осадних листів старообрядцям. Такий документ надавав їм право на заселення територій у межах тодішнього Стародубського та Чернігівського полків та легалізував їх становище на козацьких землях. Подібні документи давали можливість заселяти як нові території, так і відроджувати колишні поселення, залишені наприкінці XVII ст. [23, арк. 131; 24, арк. 31]. Близько 1700 р. на землях бунчукового товариша Івана Бородни, серед лісу, у п'ятдесяти верстах від м. Стародуба старовірами засновано слободу Клинець. У цей же час на землях гетьмана І. Мазепи, поблизу Дніпра, засновано посад Радуль [19, с. 853–869]. Поселенцям-старообрядцям не надано жодних особливих прав та привілеїв у порівнянні з місцевим населенням. У той же час щодо них не чинилося жодних утисків, власне це й сприяло тому, що регіон був привабливим для заселення старовірами. У разі необхідності вони зверталися до місцевої влади, яка відповідно до своїх юридичних звичаїв чинила суд, що був однаковий як для місцевого населення так і для прийдешніх прихильників дореформеного православ'я [19, с. 853–869].

Старообрядці, що змушені були покинути Стародубщину, перейшли кордон Речі Посполитої та оселилися на території Ветки. Власне старообрядницьке поселення Ветка (нині місто Гомельської області, Білорусь) засновано між 1682 та 1685 рр. на річці Сож старообрядцями. Перші поселенці-старовіри з'являються тут одночасно з появою їх на Стародубщині. Проте саме із переселенням сюди стародубських старовірів пов'язане піднесення Ветки та перетворення її на важливий центр старообрядництва [18, с. 133].

Масова втеча за кордон, на Ветку, розпочинається з часів жорстоких переслідувань у роки царювання Софії. Чисельність тутешніх старообрядців різко збільшується після придушення стрілецького повстання та реакційних законів, скерованих на фізичне винищення релігійного інакомислення. В околицях Ветки розташувалися декілька десятків старообрядницьких селищ, зокрема Дубовий Лог, Попсуївка, Міличі, Костюновичі, Буда, Крупець, Гродня, Нивки, Грабівка, Тарасівка, Спасівка, слободи Косицька, Мар'їна, Красна [12, с. 554]. Під покровительством польського короля, а також власників угідь Халецького та Красинського Ветка швидко розросталась. Сюди стікався старообрядницький люд з усіх куточків Московської держави.

Ветка в історії старообрядницького руху завжди посідала важливе місце. У 1851 р. Могильовський секретний дорадчий комітет відзначав: «на ветковських розкольників інші розкольники дивляться як на приклад, а отже падіння Ветки або укріплення її може розповсюдити свій вплив і на інших розкольників» [25, с. 10]. Саме на Ветке вдалося відкрити єдину давню Православну Церкву, звідки поширювалися ікони та книги серед старообрядців.

Міграційна ситуація на Ветке та Стародубщині змінюється після 1714 р., коли Петром I видано указ про здійснення перепису старообрядців [26, с. 125–126]. Місцеві старообрядці особливо відзначились у боротьбі із Карлом XII. Захоплених у полон шведів представлено особисто царю, який був задоволений такою відданістю престолу. Після перепису місцеві розкольники платили податок на рівні з іншими підданими, а не подвійний – як платили їх єдиновірці в інших частинах держави [27, с. 877–886].

Указ різко порушував права місцевих землевласників, яким заборонялося втручатись у життя старовірських громад. Місцеві землевласники опинилися у заручниках власної політики, що призвело до втрати землі та підданих. Щодо цієї події, то одні історики вважають що такі дії Петра I стали результатом інтриг князя О. Меньшикова, інші стверджують що це була милість старообрядцям за добровільну участь у військових діях проти шведів під час Північної війни. Також висловлюються цілком прагматичні погляди, згідно з якими царська милість пов'язувалася із необхідністю наповнити державну казну за рахунок збільшення оподаткованого населення. Як результат з-під управління місцевих урядників вилучено населення та окремі території компактного

проживання старовірів. Такі зміни призвели до різкого погіршення відношення до старообрядців як влади, так і місцевих землевласників [13, с. 56–58].

Проведення перепису 1715–1718 рр. призвело до активізації переселення зі Стародубщини на Ветку. Перепис не проводився у слободах, розташованих на землях Києво-Печерської Лаври та землях князя О. Меншикова, тому основний міграційний потік на Ветку склало населення слобод, заснованих на старшинських землях та потрапило під перепис.

У 1722 р. гетьман І. Скоропадський звертається до Петра I з проханням виселити старообрядців з Гетьманщини. Аналогічно діяв і Д. Апостол. Обидва гетьмани обґрунтовували свої вимоги релігійними причинами поширення старовірами своїх поглядів серед місцевого населення та навернення їх до «розколу». Прохання про виселення старообрядців Стародубського та Чернігівського полку на попередні місця проживання надсилав імператриці і гетьман К. Розумовський, проте жодному з них не вдалося домогтися повернення земель та видворення старовірів [13, с. 65].

Міграція старообрядців на Стародубщину відбувалася і з території Речі Посполитої. Вперше «вихідці з Польщі» з'являються тут ще наприкінці XVII ст. У XVIII ст. міграція з-за кордону продовжується, а кількість таких мігрантів зростає. Таким чином, формується два міграційні шляхи на Стародубщину: безпосередньо з російських територій і через Ветку, що стає транзитним пунктом для переселенців. У разі переселення другим шляхом старообрядці стають особами «польської нації», що спрощувало та полегшувало життя, захищаючи їх від переслідувань.

Нова хвиля старообрядницької міграції на Стародубщину пов'язана із розгоном Ветки. У 1735 р. відбулась перша ветковська вигонка. Без узгодження з польським урядом, російські війська вдерлися на територію Речі Посполитої. Сформована київським генерал-губернатором, спеціально для цієї акції армія, складалась з п'яти полків. Війська мали очистити поселення від російських втікачів-розкольників. У результаті цієї акції Ветка зазнала величезних руйнувань: вивезено церковне майно, опломбовано храми, спалено будинки та монастирські споруди. Покровську церкву мали намір перевезти до стародубської слободи Свяцької. Під час транспортування частина храму затонула, інша згоріла при пожежі. Утікачі з Ветки заснували неподалік слободи Клинци Пустинно-Микільський чоловічий монастир. Значна частина старообрядців з Ветки оселяється на Стародубщині, що повертає собі статус старообрядницького центру. Деякі розкольники після розгону Ветки оселились у Глухівському та Конотопському повітах та м. Батурині, у зв'язку із чим архієпископ Київський Рафаїл Зборовський неодноразово звертався до Священного Синоду [14, с. 71–79].

Після переселення ветковських старообрядців міграція на Стародубщину майже припиняється і відновлюється лише після відновлення ветковського напрямку, що підтверджує тісний зв'язок між цими всеросійськими центрами старовірів [25, с. 4–15]. Хоча через п'ять років поселення старовірів на Ветке знову відроджуються, проте духовне лідерство повернеться до неї лише після 1758 р., коли буде відбудовано Покровську церкву [28, с. 129].

Міграція на Ветку та Стародубщину була характерна для поміркованої течії старообрядницького руху – попівщини. Їх погляди не заперечували зв'язків із зовнішнім світом, при суворому дотриманні давньоправославних традицій. Ця особливість сприяла швидкому включенню старообрядницьких поселень до соціально-економічного життя регіону.

Поступово міграція із стихійного руху спасіння перетворюється у достатньо організований та структурований процес. Переселення набуває яскраво вираженої кінцевої мети, а самі переселенці рухаються у напрямку етнічних анклавів старовірства, що формуються в окремих регіонах. Поширюється географія розповсюдження старої віри не стільки за рахунок пропаганди, скільки за рахунок безпосереднього переміщення носіїв цього світогляду [29, с. 31]. Саме з території Стародубщини старообрядці мігруватимуть на інші українські етнічні території. У XIX ст. російські старовіри проживатимуть в усіх дев'яти українських губерніях та на землях, що входили до складу Австрійської імперії [30, с. 508–519].

Таким чином, міграція російських старообрядців на Стародубщину та Ветку дійсно стала одним із важливих напрямків у переселенні старовірів. У різний час передумови цих процесів були різними, а сама міграція мала періодичний характер. Для старообрядців ці території стали благодатною землею, на якій можна було не лише жити та вести господарство, але й залишатися вірними своїм релігійним поглядом. Період литовсько-польського панування закріпив на цих землях багатоконфесійність та віротерпимість, а релігійний чинник був одним із найважливіших у внутрішній політиці як Гетьманщини, так і Речі Посполитої. Усі ці чинники призвели до заселення старовірами цих територій. Подальше збільшення російського населення на цих землях та зростання їх ролі у внутрішньому житті призвели до зміни політико-адміністративного устрою Гетьманщини у XVIII ст. та втрати контролю над частиною українських етнічних земель.

Список використаних джерел

1. Шафонський А. Черниговского наместничества топографическое описание / А. Шафонський. – Київ: Типография университета, 1851. – 697 с. 2. Кониский Г. История Русов или Малой России / Г. Кониский. – (Репр. воспр. изд. 1846 года) – К.: Дзвін, 1991. – 320 с. 3. Зеньковский С. Русское старообрядчество: духовное движение семнадцатого века / С. Зеньковский. – Москва: Издат. отдел. Музея истории и культуры старообрядчества, 1995. – 528 с. 4. Мордвінцев В. Поява та розселення старообрядців в Україні / В. Мордвінцев // Етнічна історія народів Європи: Національні меншини. Етноархеологія. – К.: СтилоС. – 1999. – № 3. – С. 42–48. 5. Федорова А. І. Старообрядницькі общини Південної Бессарабії у XIX – першій половині XX ст.: історико-конфесійний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Федорова Алла Іванівна – Одеса, 2005. – 22 с. 6. Потоцький В. П. Релігійне сектантство в Харківській губернії (1861–1917 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Потоцький В'ячеслав Петрович – Харків, 2004. – 19 с. 7. Бельський О. В. Старообрядництво в південній Україні: формування та розвиток у другій половині XVIII – на початку XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Бельський Олександр Васильович – Запоріжжя, 2007. – 20 с. 8. Кучерявенко І. Ф. Ізмаїльсько-Бессарабська старообрядницька єпархія як історико-культурний та конфесійний феномен (1857–1946 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Кучерявенко Ірина Федорівна – Черкаси, 2008. – 25 с. 9. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание первое. – СПб. – 1830. 10. Собрание постановлений по части раскола. Т.1. Постановления министерства внутренних дел. Вып. 1-й. – Лондон: Trubner & Co., Paternoster Row, E. C., 1863. – Т. 1. – 282 с. 11. Варадинов Н. История министерства внутренних дел. – Восьмая дополнительная книга. История распоряжений по расколу / [Соч.] докт. прав и философии Н. Варадинова. – СПб.: тип. Министерства внутренних дел, 1858–1863. – 8-ая, дополнительная книга: История распоряжений по расколу. – 1863. 12. Таранец С. Старообрядчество в Российской империи (конец XVII – начало XX века): [монография] / С. Таранец. Нац. акад. наук Украины, Ин-т истории Украины, Музей истории и культуры старообрядчества Украины. – К.: [б. и.], 2012. Т. 1: Взаимоотношения старообрядческих сообществ с государством и официальной Церковью. – 2012. – 702 с. 13. Волошин Ю. В. Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII столітті: історико-демографічний аспект / Ю. В. Волошин. – Полтава: АСМІ, 2005. – 312 с. 14. Могилевский Н. Исторические условия, благоприятствовавшие появлению раскола на севере нынешней Черниговской епархии / Н. Могилевский. // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. Часть неофициальная. – 1902. – № 2. – С. 71–79. 15. Смирнов П.С. Внутренние вопросы в расколе в XVII веке / П.С. Смирнов. – М., 1989. 16. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України), ф. 59, оп. 1, спр. 3395, арк. 1–6. 17. Карташов А. В. Очерки по истории Русской церкви / А. В. Карташов. – М.: Наука, 1991. – 685 с. 18. Мельников Ф. Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви / Ф.Е. Мельников. – Барнаул: КООХ-И «Фонд поддержки строительства храма Покрова...», 2006. – 572 с. 19. Доброгаев М. Первое время раскола в Стародубье (Исторический очерк) / М. Доброгаев // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. Часть неофициальная. – 1884. – № 20. – С. 553–569. 20. ЦДАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 7593, арк. 131. 21. Раскол в северной Малороссии в XVII–XVIII веках (Исторический очерк) // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. Часть неофициальная. – 1898. – № 2. – С. 84–88. 22. Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской империи Археографическою экспедицией Академии наук. Т. 4. – СПб., 1836. – 500 с. 23. ЦДАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 7576, арк. 131. 24. Там само, спр. 7593, арк. 31. 25. Кочергина М. В. Политика уничтожения старообрядческих духовных центров Стародубья и Ветки в середине XIX в. / М. В. Кочергина // Старообрядчество: история, культура, современность. – Вып. 13. – 2009. – С. 4–15. 26. Полное собрание законов. – Т. 5. – С. 125–126. – № 2845. 27. Доброгаев М. Первое время раскола в Стародубье (Исторический очерк) / М. Доброгаев. // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. Часть неофициальная. – 1884. – № 21. – С. 877–886. 28. Смирнов П.С. История русского раскола старообрядства / П.С. Смирнов. – Изд 2-е, испр. и доп. / П. С. Смирнов. – СПб.: тип. Глав. упр. уделов, 1895. – 275 с. 29. Пригарин А. А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. / Одесский национальный университет им. И.И.Мечникова [монография] / А. А. Пригарин / Отв. ред. О. Б. Демин. – Одесса-Измаил-Москва: «СМИЛ» – «Археодоксия», 2010. – 527 с. 30. П. Несколько слов о расколе старообрядства в Киевской епархии / П. // Киевские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. – 1885. – № 11. – С. 508–519.

Александр Панарин

СТАРООБРЯДЧЕСКАЯ МИГРАЦИЯ НА СТАРОДУБЬЕ И ВЕТКУ

В статье раскрывается проблема миграции российских старообрядцев на территорию Стародубья и Ветки. Определяются причины старообрядческой миграции, особенности переселения в эти районы и образования центров компактного проживания староверов. Характеризируются старообрядческие поселения региона и особенности их образования. Особенное внимание уделено определению основных миграционных направлений старообрядцев и прослеживается постепенное изменение миграционных центров. Показываются взаимоотношение староверов с местной властью и населением.

Ключевые слова: старообрядцы, староверы, переселение, Стародубье, Ветка.

Oleksand Panarin

OLD BELIEVER MIGRATION AT STARODUB AND VETKA

The article reveals the problem of migration of Russian Old Believers to the territory of Starodub and Vetka. Determined the causes of the migration of Old Believers, especially the resettlement in these areas and the formation of centers of densely populated by Old Believers. Characterized Old Believers settlement in the region, and especially their organization. Particular attention is paid to the definition of the main migration trends Old Believers and traced a gradual change of migration centers. The article shows the relationship of the Old Believers with the local authorities and population.

Key words: Old Believers, dissenters, relocation, Starodub, Vetka.

УДК 94(477) «171/179»

Ірина Кривошея

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ БУНЧУКОВОГО ТОВАРИСТВА ГЕТЬМАНЩИНИ (XVIII ст.)

Досліджуються функції вищого чину неурядової старшини Гетьманщини – бунчукового товариства. Для виділення основних функцій здійснено вибірку різноманітних службових доручень товариства. Проаналізовано основні реєстри бунчукових товаришів, у яких перелічуються виконувані завдання, починаючи з реєстрів 30-х рр. XVIII ст. Важливим джерелом інформації про доручення бунчукових стали «казки» про службу.

Ключові слова: бунчуковий товариш, функції, список, «казка», Гетьманщина.

Функції усіх чинів неурядової старшини XVIII ст. виходять із функцій значного товариства військового Гетьманщини XVII ст. Вони дещо урізноманітнилися залежно від вимог часу та історичної ситуації. Відбулася диференціація службових обов'язків неурядової старшини залежно від рангу. Чини товариства продовжувала поєднувати обов'язкова військова служба та колишній феодальний принцип такої служби з власної маєтності. До кінця існування Гетьманщини бунчукове товариство, як і значкове з військовим, служили власним коштом. У результаті, за вірним спостереженням Л. Окіншевича, бунчукове товариство так і не зрівнялося до 1782 р. з російськими чинами, в основі служби яких лежала грошова оплата, й залишалося реліктом, певною мірою «закріпаченим» державою [1, с. 152].

Деякі доручення бунчукового товариства у своїх працях перелічували та аналізували Л. Окіншевич, В. Панашенко та О. Горяга [1–4]. Сукупний внесок дослідників щодо вирішення службових завдань бунчукового товариства значний. Проте проблема вимагає ретельного збору інформації про всі доручення товариства та її класифікації.

Метою цієї публікації є аналіз основних функцій бунчукового товариства на основі даних про доручення, зібрані з численних архівних джерел.

Основною службовою функцією бунчукового товариства Гетьманщини була військова. Походів та пов'язаних з ними доручень для неурядової старшини до 40-х рр. XVIII ст. не бракувало. Л. Окіншевич, аналізуючи дані пізніх реєстрів 1763 р. і 1782 р. про участь бунчукових у походах, дійшов не зовсім вірного висновку про те, що вони не так часто ходили в походи. Досвід генерального осавула Я. Якубовича, який описував службу бунчуковим упродовж 15 років (1725–1739 рр.), з яких 12 років провів у походах, вчений назвав виключенням, мовляв, останній був завзятим служакою [1, с. 127–128]. Проте варто врахувати, що до 1740 р. закінчилися активні військові дії Російської імперії в близькому до українських земель регіоні й бунчукові нечасто брали в них участь через те, що походів стало менше. Українців лише частково торкнувся Лівонський похід в 1745 р. та Пруський під час Семилітньої війни, а в турецькій війні 1768–1774 рр. бунчукові організовано в похід не ходили. Молоді відносно покоління Я. Якубовича, бунчукові товариші справді не могли похвалитися участю в походах. Але раніше саме служба, подібна до відправ Я. Якубовича, була правилом, а не виключенням. Яскравим прикладом військової служби бунчукового товариства став її опис у щоденнику Я. Марковича [5–6]. Йдеться, насамперед, про Гілянський/Сулацький похід 1725–1727 рр., один із походів російсько-перської війни, розпочатої Петром I [7].

Для аналізу основних функцій бунчукового товариства найціннішими є два типи джерел. Насамперед, це реєстри товариства за конкретний рік з поданням доручень. Збереглися такі для усіх полків за 1736 р., 1751 р. і 1763 р. й за 1738 р. для чотирьох полків [3, с. 325–328; 8–10]. Другий тип – це «казки» про службу бунчукових товаришів, основні масиви яких датуються 1756 р., 1761–